

Suomalaisten esihistorian kysymyksiä

Pekka Sammallahti

Jo Vilhelm Thomsenilta (1890:37) periytyvän käsityksen mukaan pidetään nykyisten suomalaisten esi-isinä sitä rautakautista väestöä, joka ajanlaskumme taitteen vaiheilla alkoi muuttaa lähinnä lounaiseen Suomeen (Kivikoski 1961:118, Luukko 1968). Tälle väestölle ominainen hautamuoto oli ns. tarhakalmisto, joka samoihin aikoihin yleistyy etenkin koillisessa Virossa ja Pohjois-Latviassa (Kivikoski 1961:104; yksityiskohtaisemmin Salo 1968a). Perinteisen näkökannan mukaan tämä väestö tuli autioituneeseen maahan (Kivikoski 1961:102—103; Salo 1968a:210 ottaa kuitenkin asutuksen jatkuvuuden mahdollisuuden huomioon¹), asettui asumaan Karjaan ja Uudenkaupungin väliselle rannikolle, levisi täältä laajemmalle itään ja pohjoiseen, kunnes historiallisen ajan koitteessa väestö voidaan todeta suomalaisiksi.

Vaikka viimeksi mainittu seikka puhuukin vanhemman roomalaisen rautakauden maahanmuuttajaväestön suomalaisuuden puolesta, ei tämän kulttuurin hautamuotojen ja esineistön arkeologinen analyysi juuri näytä tukevan tällaista selitystä. Olisinkin valmis väittämään, että myös vanhemman roomalaisen rautakauden maahanmuuttajat — sikäli kuin kyseessä eivät ole pikemminkin kulttuurivaikutteet — ovat sulautuneet täällä jo asuneeseen väestöön ja suomalaistuneet kieleltään, mutta heidän hautaustapansa ja ehkä eräät muut kulttuuripiirteet ovat jääneet sulauttajien kulttuurin elementeiksi. Yritän seuraavassa lyhyesti puolustaa tätä hypoteesia ja samalla esittää arvioita sulautuneen väestön alkuperästä ja kansallisuudesta.

Kuten tunnettua ovat varmasti esiroomalaisiksi dateeratut (n. 500—0 eaa.) rautalöydöt maassamme niukkoja, mitä on yritetty selittää kahdella tavalla: joko väestö muutti pois tai metallin tuonti ehtyi (Kivikoski 1961:102). Kelttiläisten kansojen leviämisen aiheuttama kauppasulku olisi kuitenkin Ella

¹ Vrt. toisaalta Salo 1968b:225: "Pronssikauden asukkaiden puhuma ehkä voimakkaasti germaanistunut kieli olisi siten hävinnyt jättäen pääasiassa vain Viron kautta jälkensä kantasuomeen."

Kivikosken mielestä saattanut vaikuttaa vain läntiseen pronssikauden väestöön, ei itäiseen. Löytöjen niukkuus lienee selitettävissä kolmannellakin tavalla: esiroomalaisen rautakauden kulttuuripiirteet eivät kehojen kauppasuhdanteiden takia (joiden syynä on saattanut olla juuri kauppasulku) saaneet jalansijaa Suomen alueella (sen paremmin kuin Ruotsin ja Vironkaan), vaan pronssikaudesta siirryttiin melko suoraan vanhempaa roomalaista rautakautta edustavaan kulttuuriin. Tällainen väite voidaan tietenkin todistaa parhaasta päästä absoluuttisilla ajoitusmenetelmillä (vrt. kuitenkin Meinander 1969), mutta sitä ei voitane kumota relatiivisilla, joita arkeologisten ajanjaksojen määrittelyssä on yleensä käytetty.

Relatiivisen ajoitusmateriaalin avulla on edellä mainitun laiseen selitykseen päätynyt C. F. Meinander (1969): hän olettaa asutuksen jatkuvuutta esiroomalaisen rautakauden yli ennen kaikkea keramiikan todisteiden pohjalta. Toisin kuin Salo (1968a) korostaa Meinander esiroomalaisen rautakauden väestön osuutta vanhemman roomalaisen rautakauden kulttuurin kannattajien edeltäjänä Suomessa.

Kivikosken mainitsemista tutkituista vanhemman roomalaisajan kalmistoista (mts. 108, 117—118) vain Karjaan Krogårdsmalmenin ja Nakkilan Penttalan kalmistot ovat »puhtaasti itäbalttilaisia», mikä tarkoittanee niillä olevan vastineita Suomenlahden eteläpuolen ns. tarand-kalmistoissa, kun taas Maarian Kärsämäen kalmistoa Kivikoski arvelee aliselta Veikseliltä siirtyneiden goottilaisten kauppiaiden hautapaikaksi. Aliselle Veikselille viittaavat myös Piikkiön Rungon kalmiston useat esineet, ja Laitilan Untamalan kalmisto on Kivikosken mukaan skandinaavinen, lähinnä gotlantilainen. Tätä yleiskuvaa detaljoi edelleen Salo 1968a (ks. erityisesti karttaa s. 239). Maahanmuuttajat olisi näin ollen varmaan helpompi katsoa germaaneiksi (tai omaksutut kulttuuripiirteet germaanisiksi) kuin suomalaisten esi-isiksi. Rooman kaupalla oli vaikutuksensa myös Itämeren piiriin, ja alisella Veikselillä sijaitsi näihin aikoihin goottien luoma turkiskaupan keskus, jonka tärkeänä hankinta-alueena Suomea ja Pohjois-Baltiaa voidaan pitää. Germaanien ekspansio pohjoisesta Keski-Eurooppaan oli alkanut jo huomattavasti aikaisemmin, ja se ulottui jo varhain idässä Veikselille saakka. Eräät arkeologit (mm. Gimbutas, Kossinna) ovat halunneet pitää germaanien alkukotina nimenomaan Skandinaviaa (ks. kuitenkin Hachmann 1970).

Maahamme muuttaneen germaanisen väestön mukana on oletettavasti tullut suuri osa ims. kielten vanhoista germaanisista lainasanoista (lähinnä tulisi kyseeseen kai kantaskandinaaviseksi ajoitettava sanasto), joiden levikin erikoispiirteet selittyisivät elegantisti siitä, että ne olisi lainattu erikseen Suomenlahden kahta puolta: Terho Itkonen (1972:91) mainitsee sellaisia vanhoja germaanisista lainoja, jotka tavataan vain pohjoisissa itämerensuoma-

laisissa kielissä, olevan arviolta kolmannes kaikista eli n. sata.² Myöhemmät kosketukset Suomen ja Viron välillä ovat voineet vielä tasoittaa lainasanaston eroja; varsinkin Terho Itkosen oletama suomen lounaiskansasuomalainen (= eteläitämerensuomalainen) kerrostuma on tässä otettava huomioon (ks. Terho Itkonen 1972:110—111³). Samoin on kielellisiltä seurauksiltaan arvaamaton Viron (varsinkin Ruotsin vallan ajan v. 1629—1710) asutus-toiminta: siirtolaisia oli 1600-luvun lopulla 12—20 % maan väestöstä, ja esimerkiksi Pöltsamaaan asukkaista oli suomalaisia runsas kolmannes. Tämän takia vanhimman kirjaviron ja etelämurteiden tiedot ovat etymologionnin kannalta luotettavimmat.

Kielihistoriallisin perustein Terho Itkonen olettaa, että pohjoiskantasuomen puhujat olisivat olleet sijoillaan jo viimeisinä esikristillisinä vuosisatoina, siis aikana, jolloin Kivikoski ja nähtävästi myös Salo katsovat maamme olleen vakinaisia asukkaita vailla. Itkonen asettuu tässä kysymyksessä näin ollen samalle kannalle, jolle Meinander on päätenyt arkeologisen aineiston perusteella (Meinander 1969).

Jorma Koivulehdon lainasanatutkielmat (ks. erityisesti Koivulehto 1976)

² Voin puolestani jonkin verran tarkentaa näitä lukuja Suomen kielen etymologisen sanakirjan ja Jorma Koivulehdon yhdistelmien (ks. kirjallisuusluetteloa) perusteella. Varmahkoja tällaisia ims:n pohjoisryhmän germaanisia lainoja on jonkin verran yli 120. Näiden lisäksi on vielä kymmenkunta tapausta, joilla on vastine vatjassa, ja samoin kymmenkunta sellaista, joiden virolainen vastine on epäselvä. Sitten tulee vielä viidettä kymmentä sellaista pohjoisryhmän sanaa, joiden germaaninen alkuperä on epävarma. Näihin lukuihin verrattuna vain itämerensuomen eteläryhmästä todettujen germaanisten lainojen luku on häviävän pieni. Seuraavassa luettelossa on sanan eteen kysymysmerkki, jos sen germaaninen alkuperä on epävarma. Sanan jäljessä oleva kysymysmerkki ilmoittaa, että sanalla on ehkä suomesta saatu vastine pohjoisvirossa. Sulkeissa oleva kysymysmerkki on sellaisten sanojen jäljessä, joilla on vastine vatjassa, jonne sana saattaa olla saatu inkeroisesta.

ahku?, aihe, airut, aista(i)ta, aivina, aljo, ammatti, ?ankea, ansaita, ansas, ?apara, ?astuva, autio, autuas, avio?, haht(w)a, hakkula, hallita, halme, ?harjus, hartia, hidas, hipiä, ?huja, ?hulas, ?hulhava, huokea(?), huoma?, huotra, hurskas, juko, juusto?, kaira, kaita, ?kale?, kaltio, kamppi, karsia(?), kasa, katras, ?kattara, katve, kauto, kehto, keidas, keihäs, kenno, keritä, kernas, kerp(p)o, kiiras?, kiivas, ?kirma, kuja(?), kulju, ?kullas, kumpu, kunnia, ?kulta, ?kuupano, kuva(?), ky(k)äs, laes, laidun, laikka(?), laipio, laita, lakata, ?lannas, lantio, lattia, ?launa, laupias, lautta, ?leivo, lenseä, ?leukojainen, levo, levä(llään), ?liekko, lieko, lievä, liikkiö, liina, ?liiva, ?louhi, luote, maha, malja, mallas, ?malto, marhaminta, marsio, ?meruta, mitta(?), ?monni, murha, murkina(?), ?myyriäinen, napakaira, ?nappula, ?narkka, nastä(?), nauta, nauttia, ?nuode, nuora, nuotia, nypätä, pade, paidata, paita, ?paittilas, ?pallo, pyrkiä(?), ?raate, raavas, raippa, raita, raivata, raivo, rakas, rauma, ?rauva, ?reipas, ?rievä, ?riima, riutta, ?ruho, ruhtinas, runo, ruoke, ruokko (?liivi), ?rutja, ruto (~ rytö), räivä, ?saha, sai(h)vo, saippua, sairas, sokko?, saura, siivilä, ?sima, ?siula, surku, tade, taika(?), taina, ?taivas, tanko, tarita, tehdas?, tela, teljo, teura, tuhto, tuomita, tunkio, tupas, ?turilas, upea, vaania, vahla, valas, vantus, vaota, vartoa, vaula, verkkö, viikko, vuokra, väkä?, äyräs.

³ On kai mahdollista olettaa eteläitämerensuomalaisten ensi aallon saapuneen yhdessä germaanien kanssa, ehkä näiden oppaina ja tulkkeina, mikä puolestaan selittäisi germaanien melko nopean sulautumisen historiallisen ajan alkuun mennessä: he asettuivat suomenkielisen väestön keskuuteen. Tämä puolestaan tukisi oletusta immigraation kaupallisista vaikuttimista.

nähdäkseni osoittavat todeksi sen aikaisemman oletuksen (ks. varsinkin Posti 1954, myös — arkeologian kannalta — Salo 1968b), että ainakin osa vanhoista germaanisista lainoista on vanhempia kuin tässä esityksessä oletettu ajanlaskun taitteen germaaninen maahanmuutto, jonka aikana myöhäiskantasuomi oli jo hajaantunut kahdeksi tai ehkä kolmeksi omaleimaiseksi murteeksi: vanhimmat germaaniset lainasanat on saatu aikana, jolloin kantasuomen ja kantalapin välillä vallitsi korkeintaan murteenomainen suhde. Koivulehto sijoittaakin yhdessä Unto Salon (mt.) kanssa kosketusten alun pronssikauteen (n. 1500—500 eaa.), mitä Vilkunan tutkimukset karjanhoidon varhaisvaiheista näyttävät tukevan (Vilkuna 1970, 1976). Pronssikautinen ajoitus sopii myös Korhosen (1976) esittämään suomen kantakielten kronologiaan. Arkeologit ovatkin puhuneet Suomen skandinaavisesta pronssikaudesta ja olettaneet väestönsiirtoja Skandinaviasta Suomeen (esim. Kivikoski 1961:92—94). Kuten huomautettiin, Unto Salo (1968b) olettaa tuolloisen suomensukuisen väestön muuttaneen Viroon ja Suomen jääneen vaille vakinaista asutusta, mutta kun Koivulehdon esittämistä vanhimmistakin etymologioista n. neljännes⁴ on levikiltään pohjoisia (näihin liittyvät myös Koivulehdon mainitsemat norjansaamen *bui'de* 'tali, rasva', *luoi'kát* 'lainata' ja *ruow'dá* 'reunus'), voisi taas olettaa lainasanojen saantia erikseen Suomenlahden pohjois- ja eteläpuolella. Myöhemmät kosketukset ovat nytkin voineet tasoittaa sanastollisia eroja⁵.

Myös balttilaisissa lainasanoissa on levikkierikoisuuksia, joskaan nämä eivät ymmärrettävistä syistä voi nykyään tuntua niin selvinä kuin myöhempien

⁴ Ainakin *aihe, aisti, huoma, palsi, raate, vartoa, vaula, verkilö* ja *äyräs*, ehkä myös *pyrkiä, riima* ja *vanne*.

⁵ Väestönsiirtoa vähemmän todennäköiseltä tuntuu se selitys, että germaaniset vaikutukset olisi saatu pelkästään merellisen kaupankäynnin kautta (esim. Meinander 1954:196—209), ja voidaan olettaa, että pronssikauden kulttuuri ja väestö koostui kahdesta komponentista: Kiukaisten kulttuurista ja sen väestöstä ja tänne vaeltaneesta germaanisesta väestöstä ja sen kulttuurista. Oliko germaaninen väestönosa assimiloitunut suomalaisen jo ennen seuraavaa germaanien maahanmuuttoaaltoa, on avoin kysymys. Virossa pronssikautisia kalmistoja pidetään Skandinaviasta ja Suomesta peräisin olevana hautamuotona (esim. Selirand & Tõnisson 1974:79), mikä oikeuttaisi puhumaan Suomenniimestä vanhimpien germaanisten lainasanojen ensisijaisena saantiseutuna.

Kiukaisten kulttuuria on vuorostaan pidetty kampakeraamisen ja nuorakeraamisen (eli vasarakirves)kulttuurin sulautumisesta syntyneenä. Nuorakeramiikka yhdistetään meillä tavallisesti baltteihin (ks. esim. Carpelan 1974), ja näin ollen balttilaisetkin lainat olisi edellä mainitun valossa saatu erikseen Suomenlahden etelä- ja pohjoispuolella. Carpelan olettaa nimenomaan vasarakirveskulttuurin antaneen sysäyksen varhaiskantasuomen kahtia jakautumiselle: vasarakirveskulttuurin vaikutuspiiriin joutuneet sulauttivat tulokkaat vähitellen ja alkoivat harjoittaa karjanhoitoa ja alkeellista maanviljelystä (kai perinteisen kalastuksen ja metsästyksen rinnalla), kun taas siihen vain satunnaisissa kosketuksissa olleet väestönosat jatkoivat vanhojen elinkeinojensa harjoittamista. Edellisistä tuli itämerensuomalaisten esi-isiä, jälkimmäisten kieli taas kehittyi aikaa myöten nykyiseksi saamelaiskieliksi.

germaanisten lainojen (näistähän arviolta 2/5 tunnetaan vain pohjoiskantasuomen jatkajissa). Vain pohjoiskantasuomen jatkajissa (ja joskus myös vattjassa) tunnetaan ainakin seuraavat varmahkot balttilaiset lainasanat: *apila, helle, karsina, kauha, keli, lahto, panu, pelu, routa, tuulas, vihvilä, virsi* ja *vuota* (ks. Kalima 1936 ja SKES).⁶ Viron tiedoista huolimatta tähän ryhmään voivat kuulua vielä *käärme* ja *tarvas*. Edellisten lisäksi on vielä toista kymmentä vähemmän varmaa balttilaista lainaa, joita ei pohjoiskantasuomen jatkajien ulkopuolella tavata. Eteläisiäkin balttilaisia lainoja on kymmenkunta, joten erillinen lainaaminen Suomenlahden kahta puolta on kielellisten seikkojen valossa mahdollista ja todennäköistäkin. Lisäksi on otettava huomioon, että suomessa vain länsimurteisiin rajoittuvat tapaukset (nimittäin jos niitä on) voivat olla alkujaan eteläisiä lainoja, ja pohjoisryhmän ulkopuolella vain Pohjois-Virossa ja Inkerinmaalla todetut sanat voivat olla sinne sekundaaristi pohjoisesta levinneitä.

Saamelaiskielten balttilaisperäiset sanat ovat yleensä samoja kuin suomen, mistä on päätelty suomen toimineen välittäjäkielenä (Thomsen 1890:152, ks. myös Erkki Itkonen 1961:101). Kuitenkin on olemassa balttien ja esisaamelaisien välisistä suorista kosketuksista ainakin yksi esimerkki, joka jossain määrin muistuttaa Koivulehdon esittämää kantagerm. **laiχʷē-*, **laiχʷō-* > ksm. **laisvo*, klp. **lajkke-* -etymologiaa. Kysymys on suomen sanasta *leppä* ja norjansaamen samaten *leppää* merkitsevästä sanasta *lei'be*.⁷ Nähdäkseni näitä vastaavat liettuan *liepa*, latin *liepa* ja muinaispreussin *leipa*, jotka kaikki merkitsevät *leppää* paljon muistuttavaa lehmusta. Lainanantaja-kielen asuksi voidaan rekonstruoida **leipā*. Varhaiskantasuomen esi-itämerensuomalaisella puolella tämä on korvattu äännesysteemiä paremmin vastaavalla *leppā*-asulla, kun taas esisaamelaisella puolella *ei*-diftongi säilytettiin, mutta tenuisklusiili substituutiin yksinäisklusiililla ja saatiin asu **lejpā*, joka sittemmin on säännöllisesti kehittynyt nykyiselleen. Saamessa sanaa tavataan eteläsaamesta inarinsaameen saakka, mutta venäjänsaamesta sen on syrjäyttänyt karjalainen lainasana (koltan *lie'pp* jne.). Itämerensuomen ja saamen lisäksi sana tavataan myös mordvassa, ersän *lepe*, mokšan *lepe* 'leppä' (SKES), joten se kuuluu niihin harvoihin balttilaislainoihin, jotka ovat levinneet volgalaisiin kieliin saakka.⁸ Jos itämerensuomalaiset sanat todella ovat lainaa balttilaiselta taholta — saamessa balttilaisperäisyys vaikuttaa melko kiistatto-

⁶ Näihin saattaa liittyä myös *rainta*, nimittäin jos se on alkuperältään balttilainen, vrt. liett. *rakandà* 'Küchengefäss, (Küchen)geschirr, -gerät', jota tosin on arveltu alun perin kättä merkitsevän sanan johdokseksi (**rankanda*, ks. LEW s.v. *rakandà*).

⁷ Kiitän Juha Janhusta huomioni kiinnittämisestä tähän sanaan.

⁸ Näihin näyttää kuuluvan myös sm. *lehti* vastineineen. Sen originaaliksi voidaan hyvin ajatella samaa sanaa, joka liettuassa kuuluu *lakstas* 'Kohlblatt, Kumbstblatt, (Papier)bogen, (Papier)blatt, Urkunde' ja lätissä *laksts*, yl. pl. *laksti* 'Blätter, nament-

malta —, olisi mordvan sanat kai helpoin selittää itämerensuomen välityksellä saaduiksi.

Kun kampakeraaminen kulttuuri katsotaan mesoliittisen Suomusjärven kulttuurin suoranaisiksi jatkajaksi, on näin muodoin ajateltava, että suomalais-ugrilaista tai uralilaista väestöä olisi asunut Suomessa jo kahdeksisen tuhatta vuotta, ehkä kauemminkin, aina mannerjään sulamisesta lähtien. Se että mainitut lainasanakerrostumat olisi saatu Suomenlahden piirissä nimenomaan väestönsiirtojen eikä keskinäisen vuorovaikutuksen tai alueellisten kosketusten kautta, selittää nähdäkseni juoheasti myös sen seikan, että lainantajakieliin — varsinkin germaaniselle taholle — on kulkeutunut huomattavan vähän varhaiskantasuomesta tai sen tytärikielistä peräisin olevia lainoja. Nykyään puhutaan paljon kolonialismista: näissä varhaiskantasuomen tytärikielten lainasanoissa kuvastuvat sen varhaiset muodot; voitaisiin puhua sekä kulttuurin että sanaston superstraattilainoista.

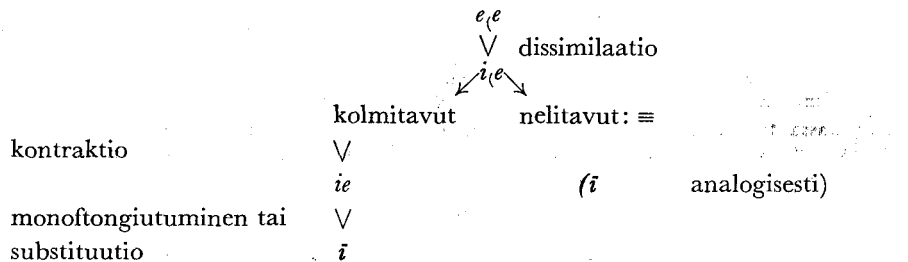
Ajanlaskumme alkupuolen esihistoriaa on Meinanderin esittämän (1969) ja kielihistoriallisten tutkimustulosten perusteella mahdollista yksityiskohtaistaa edelleen. Meinanderin mainitsemasta viidestä esiroomalaisesta rautakautisesta väestöryhmästä voidaan pyyntikulttuuria edustaneet arktinen ja Luukonsaari-populaatio vaivatta yhdistää esisaamelaisiin: jako kuvastaa melko tarkoin Mikko Korhosen oletusta pohjois- ja eteläkantalapista (Korhonen 1976:13). Laatokan etelä- ja länsipuolelta Keski-Uudellemaalle ulottunut sekatalouksinen Kalmistonmäki-populaatio saattaa olla liitettävissä muinaiskarjalan ja -vepsän (tai näiden yhteisen kantamuodon) puhujiin. Viimein Morby-populaatiota on helpointa pitää (länsi)suomalaisten esi-

lich von Wurzelwerk, Ranken, Stengel von Pflanzen'. Vokaaliston suhteen vrt. sm. *reki* ~ liett. *rągės*.

Edelleen näyttää melko varmalta, että sm. *loma* 'väli, väliaika, -paikka' saamelaisine, mordvalaisine ja tšeremissiläisine vastineineen on balttilaista perua; sm.-volg. sanaan voi verrata liettuan sanaa *lomà* 'Grube, Höhle, Vertiefung, enges Tal, Schlucht, Kluft, Niederung', joka merkitsee kuten saamen (lpN) *loabme* maastossa olevaa väli-paikkaa, erityisesti laaksoa. Samoin näyttää balttilaiselta taholta saadun myös sm. *latu*, *latua* jne. 'latu' tšeremissiläisine vastineineen [tšer. *là-də* 'valinmuotti, pieni syvennys t. kuoppa (maassa t. puussa), lovi, pykälä (puussa t. raudassa)' ks. SKES], joihin voi verrata seuraavia balttil. sanoja: liettuan *latàkas* 'Pfützte, Lache, (Dach)rinne, Abzugsgraben, Kanal, Röhre zum Abzapfen des Birkensaftes' ja lätin *lataka*, *lataga* 'Traufe' (ks. LEW s.v. *latàkas*; jos yhdistelmä pitää paikkansa, ei balttil. sana voi olla venäl. laina, kuten on — tosin epäröiden — otaksuttu). Saamen (lpN) *lat'to* 'latu' on ilmeisesti varhain itämerensuomesta lainattu jo eriytyvässä oleviin saamelaiskieliin, sillä yhteisen kantamuodon löytäminen tuntuu mahdottomalta. Kaikkiaan voitaisiin rekonstruoida seuraavat klp. muodot: **lādēk* (lpEt, lpU), **lātēk* (lpN, meri), **lāi(t)wā* (~ ? **lāi(t)wā*) (lpPi, lpL, lpN), **lāiē* ~ **lādē* (lpKo), **lāiwā* ~ **lādōwā* (lpKld, lpT, nimittäin jos näissä on kyse säännöttömästä sisäheitosta; muussa tapauksessa lienee kyseessä laina sm. asusta **lādva* < **latva* < **latua* < **latuya*, vrt. peräpohj. *sivakkalava* 'latu'). Kaikki saattaisivat olla adaptoituneita jostakin ims. originaalista **latuya*; lpN ja lpL astevaihteluton *lat'to* on taas yksi esimerkki klp. *v*-kontraktiosta (muuta ovat esim. lpN *oar're* 'orava' < **ōrāvā*, *goac'ce* 'neulanan' < **kōccāvā*, *jod'do* 'lohipadon verkko' < **jōndōwā* ~ **jōndāvā* > lpI *joddee* id.), jos sitten ei haluta olettaa jonkinlaista *γ*-kontraktiota, mikä ei liene aivan mahdotonta.

isinä; Meinander pitää tätä väestöryhmää rannikon skandinaavisen pronssi-kauden väestön jatkajana, ja viimeksi mainittu taas jatkaa Kiukaisten kulttuurin väestöä (Meinander 1969). Viidentenä väestöryhmänä Meinander mainitsee maahanmuuttajat, jotka ainakin aluksi muodostivat erillisiä populaatioita. Kiinnostava esimerkki yhteyksistä Viroon on Porvoon lähistöllä sijaitseva Lilla Borgbacken: sen asukkaat ovat kaikesta päätellen olleet virolaisia talonpoikia (*bönder*; Meinander 1969:67—68).

Etsittäessä kielellisiä paralleleja arkeologisesti todettavissa olevalle Laatokan seudun länsisuomalaisvaikutukselle kiinnittyy huomio oitis seikkaan, jonka suhteen inkeroinen poikkeaa muista muinaiskarjalan oletetuista jatka- jista: siitä puuttuu diftongiutumisen. Tämä voi tietysti selittyä kahdella tavalla: toisaalta voi olla kyse — kuten Nirvi on oletanut (1961:131) — vanhan kannan säilymisestä, toisaalta sekundaarista monoftongiutumisesta lähinnä kai vatjan ja viroon vaikutuksesta; jälkimmäistä kantaa edustaa Heikki Leskinen (1964). Leskinen kiinnittää huomiota kahteen seikkaan, joissa aiempi diftongillisuus heijastuisi: sellaiset *i*-lliset muodot kuin *persin*, *siltid*, *vättid* edellyttävät hänen mukaansa diftongillista välivaihetta (siis **eye* > *ē* > *ie* > *i*), samoin sanat *sēl* 'siellä' ja *sēld* 'sieltä' (kehitys olisi ollut **siyäl-* > *siel-* > *sēl-*). Ensiksi mainitut tapaukset selittyvät kuitenkin luontevammin siten, ettei varsinaista diftongiutumista tarvitse välivaiheena olettaa: vokaalienvälisen konsonantin kadon jälkeen voidaan inkeroisessa otaksua seuraava kehitys:

ek-nomineissa *i* näyttää analogisesti yleistyneen kautta paradigman paitsi yksikköön myös monikkoon (jossa odottaisi *ei*-diftongia). Refleksiiviverbeissä on käynyt laajalti samoin, mutta Hevaan murteistossa on sivupainollinen asema ja eri vartalotyyppitapausten koheesio säilyttänyt *e*:n ja nähtävästi myös edeltävän tavunrajan, esim. Hevaan Kangaspään murteen *peššiemmän* 'peseydymme' (geminaatta-*s* lienee analoginen), *rissuemma* 'riisuudumme' (Laanest 1966:125). Muotoryhmittäin *e* lienee säilynyt muuallakin, esim. tapauksissa *itkien* (Laanest 1975:161), *lugiees* (Porkka 1885:105). On näin ollen todennäköisempää, että kehitys on inkeroisessa ollut dissimilaatio —

kontraktio pikemminkin kuin kontraktio — diftongiutuminen. Dissimilaatio $e_e > i_e$ saattaa palautua muinaiskarjalaankin asti (näin esim. Ruoppila 1955:157), vaikka relatiivin kronologian valossa tämä ei tunnukaan luultavalta.⁹

Leskisen mainitsemien monoftongillisten $s\bar{e}l$ ja $s\bar{e}lD$ -tapausten \bar{e} taas selitynee substituutioksi kuten suomen ie vastaavissa sanoissa: systemaattisen $i\bar{a}$ -diftongin sisältänyttä kehitysastetta ei suomessakaan tarvitse olettaa, vaan pikemminkin substituutiota $i_{\bar{a}} > ie$. Sitä paitsi Ylä-Laukaan \bar{a} :llinen $\bar{s}\bar{a}l$ -asu (esim. Nirvi 1971) osoittaa, että substituutio $i_{\bar{a}} > \bar{e}$ tai \bar{a} on tapahtunut suhteellisen myöhään.

Edellä mainittiin se seikka, että esiroomalaisen rautakauden Kalmistonmäki-populaatio saattaa olla yhdistettävissä karjalaisiin ja vepsäläisiin, ja otettiin huomioon näiden mahdollinen yhteinen kantamuoto. Tällaiselle kantamuoto-oletukselle on nähtävästi esitettävissä vahvoja perustelujakin; Nirvin (1961:110—112) mainitsemiin inkeriläis-karjalais-vepsäläisyyksiin, joita on kaikkiaan kolmesta, voidaan lisätä vielä koko joukko.¹⁰

Jos nyt oletetaan, että muinaiskarjala ja -vepsä polveutuvat yhdestä kanta-

⁹ Savolaismurteissa muutokset $\bar{o} > uo$ ja $\bar{a} > oa$ sijoittuvat parhaiten vasta $ao > \bar{o}$ -muutoksen jälkeen:

<i>ea</i>	<i>aa</i>	<i>ao</i>	<i>oa</i>	<i>ee</i>
		∇		
		oo		
	∇	uo		∇
	oa	uu	∇	ie
∇	oo	uu	oo	∇
ee				ii
esim. <i>korkē</i>	<i>harmō</i>	<i>leikkū</i>	<i>verkkō</i>	<i>hāppin</i>

Karjalassa taas kehitys on kulkenut niin, ettei jälkitavujen diftongiutumiselle hevin voida asettaa relatiiviakaan tapahtumisaikaa, ellei sitä yhdistetä $ea > ia$ -muutoksen kanssa yhteiseksi dissimiloitumiseksi:

<i>ea</i>	<i>aa</i>	<i>ao</i>	<i>oa</i>	<i>ee</i>
∇	∇		∇	∇
<i>ia</i>	<i>oa</i>		<i>ua</i>	<i>ie</i>
∇	∇	∇	∇	
<i>ie</i>	<i>oo</i>	<i>avo</i>	<i>uo</i>	<i>ie</i>
esim. <i>korkie</i>	<i>harmō</i>	<i>ainavo</i>	<i>verkkuo</i>	<i>hāppien</i>

Karjalan dissimilaatio tuskin on sekään geneettisessä yhteydessä inkeröisen dissimilaatioon, joka koskee vain e :tä:

<i>ea</i>	<i>aa</i>	<i>ao</i>	<i>oa</i>	<i>ee</i>
∇				∇
<i>ia</i>				<i>ie</i>
∇			∇	∇
<i>ia</i>	<i>aa</i>	$a \begin{matrix} \{v\} \\ \{h\} \end{matrix} o$	<i>oo</i>	<i>ii</i>
esim. <i>pimmiiä</i>	<i>kālla</i>	<i>ainavo</i>	<i>verkkō</i>	<i>vättiD</i>

¹⁰ Äänneopillisia seikkoja: 1) e :n labiaalistuminen jälkitavuuissa bilabiaalin konsonantin edellä, 2) \bar{a} *männä*-verbissä, 3) u *kirjuttaa*-verbissä; muoto-opillisia seikkoja: 4) 3. persoonien *ka*-imperatiivi, 5) refleksiiviverbien *te*-johdin; sanastollis-merkitys-

muodosta, mistä sitten johtuvat niiden äänneopilliset pääerot? Diftongiutumista käsiteltiin jo edellä: karjala-aunuksessa ja savossa se on hyvin todennäköisesti länsisuomalaista lähtöä, kuten Nirvi (1961) on olettanut. Entä sitten astevaihtelu? Nähdäkseni muinaiskarjalan astevaihtelusuhteiden synty on sekin selitettävissä — ja kenties selvästi muun kuin äänteellisen kehityksen kautta syntyneiden vaihtelutyypin *laške: lašen* ja *mušta: muššan* vuoksi jopa selitettävä — läntisen vaikutuksen pohjalta. Tätä pitää myös Terho Itkonen (1971) mahdollisena. Koska oma selitykseni poikkeaa hänen antamastaan, selostan sitä seuraavassa lyhyesti.

Hämäläismurteissamme on muutos **lya > lä* ilmeisesti hyvin vanha. Rapola (1966:85) arvelee sen tapahtuneen jo keskiajan suomen takaisessa hämäläismurteessa alkualueenaan Suur-Pirkkalan ja Suur-Sääksmäen tienoot. Muiden vokaalien kuin *a:n* edellä likvidan ja spirantin yhtymät ovat säilyneet myöhempiinkin aikoihin. Dentaalien puolella muutokset **ld > ll* ja **nd > nm* voitaneen iätä ainakin yhtä vanhoiksi kuin **lya > lä*.

Joutuessaan kosketuksiin länsisuomalaisten kanssa laatokkalaiset — käytettäköön tässä tällaista nimitystä savon, muinaiskarjalan ja vepsän takaisen kantakielen puhujista — tulivat tuntemaan näiden puheenparren erikoispiirteitä. Toisaalta tulokkaiden kieli muistutti monessa suhteessa laatokkalaisten kieltä, toisaalta se sisälsi esim. juuri edellä mainittuja astevaihtelusuhteita, jotka olivat laatokkalaisille uusia ja joita näin ollen pidettiin tunnusmerkillisinä. Tällaisia olivat vaihtelut *jalka: jalän, pelto: pellon* ja *hinta: hinnan*. Pyrkinessään omaksumaan näitä uusia vaihtelusuhteita laatokkalaiset menettelivät kuten tällaisissa tilanteissa on tavallista: tunnusmerkillisinä pidetyt vaihtelusuhteet olivat malleja, joita sovellettiin niiden alkuperäisen alan ulkopuolellekin: dentaalien vaihtelusuhteet toimi mallina paitsi vaihtelun *lintu: *lindun* muuttumiselle vaihteluksi *lintu: linnun* myös vaihtelemattomille tapauksille, ja näin vahva-asteista muotoa *musta* tuli vastaamaan heikkoasteinen *mussan*. Tässä sopii pitää mielessä, että laatokkalainen vaihtelu *nt: nd* oli puhtaasti foneettinen: fonologisella tasolla suhde *lintu: *lindun* ei eronnut suhteesta *musta: mustan*. Samoin vaihtelusuhte *lk: l* omaksuttiin velariin sarjaan ja tuloksena oli paitsi foneettisen vaihtelun *jalka: *jalyan* korvautuminen vaihtelulla *jalka: jalan* myös alun perin foneettiseltakin kannalta vaihtelemattomien tapausten kuten *kaski: kasken* joutuminen vaihteluun *kaski: kasen*. Samoin vaihtelematon *matka: matkan* korvattiin vaihtelulla *matka: matan*.

opillisia seikkoja: 6) ainakin seuraavilla inkeröisen tapauksilla on vastine karjalassa ja vepsässä ja joskus myös savossa, mutta ei nähtävästi niiden ulkopuolella: *allain* 'villavantus', *havu* 'uuniluuta', *jükkiä* 'painava', *kazi* 'kissa', *kerä* 'mukaan, mukana', *kerus* 'ruoka- tai henkitorvi', *koDi* 'talo', *kohenDä* 'korjata', *kokkia* 'takoa', *konz* 'milloin', vartalo *kuCali-* 'mikä paikka', *külü, küli* 'sauna', *lainada* 'niellä', *lähtömä* 'hicho', *priha* 'nuorukainen', *pövvü* 'turkki', *ratä* 'tehdä työtä', *reDu* 'lika', *rättinä* 'naisten paita', *salkku* 'pieni pussi', *tagra* 'kalan selkäkappale', *uweh* 'ori', *äijä* 'paljon' (Nirvi 1971).

Jos edellä kaavailtu pitää paikkansa, voitaneen Laatokan luoteisrannikolle saapuneiden länsisuomalaisten lähtöseutu paikantaa edellä mainitun Suur-Pirkkalan tienoille. Pidettäköön mielessä, että samoilla hämäläisyeuduilla on vielä karjalan tavoin *ŋk*-yhtymä astevaihtelun ulkopuolella.

Entä sitten inkeroinen? Toisaalta se osoittaa länsisuomalaisvaikutteita esimerkiksi juuri muinaiskarjalaisine astevaihtelusuhteineen, toisaalta taas monoftongillisuus (*kēli, hōli*) viittaa eroamiseen ennen tämän oletetun länsisuomalaispiirteen omaksumista. Viitataan tässä vain siihen, että varsinaisessa karjalassa heikon asteen spiranttien kato ja diftongiutumisen saattavat olla eri-ikäisiä: edellyttäähän *reki*-sanana inessiivimuoto *riesšä*, että ainakin yksi diftongiutumisaalto on lyönyt **eye* > > *ē* -muutoksen jälkeen.

Käsitteäkseni ei ole myöskään esteitä sille, että diftongiutuminen olisi levinnyt karjala-aunukseen savosta, joka lis. Tapani Lehtisen keräämän savon ja karjalan vepsäläislainoja koskevan aineiston valossa on ollut yhteydessä karjala-aunukseen vielä inkeroisen eroamisen jälkeenkin: inkeroisessa näitä lainoja ei ole. Savossahan diftongiutuminen on ainakin relatiivin kronologian valossa vanhempi ilmiö kuin karjalassa (seuraava taulukko koskee ensi tavun vokaaleita):

savo				karjala			
<i>aa</i>	<i>aða</i>	<i>eye</i>	<i>ee</i>	<i>aa</i>	<i>aða</i>	<i>eye</i>	<i>ee</i>
∇	∇	∇	∇	∇	∇	∇	
<i>oa</i>	<i>aꞥa</i>	<i>eꞥe</i>	<i>ie</i>		<i>aa</i>	<i>ee</i>	
	∇	∇		∇	∇	∇	∇
	<i>aa</i>	<i>ee</i>		<i>oa</i>	<i>oa</i>	<i>ie</i>	<i>ie</i>

Savolaismurteiden synnyn selvittelyssä saattavat lisävaloa tuoda Lahden seudun arkeologiset tutkimukset, joista on viime aikoina ollut julkisuudessa tietoja: sieltä on melko vanhoista kerrostumista löydetty itäisen rukiin siitepölyä. Vaikka savon laatokkalainen pohja onkin epäämätön, saattavat savon astevaihtelusuhteet osoittaa muinaiskarjalasta erillistäkin kehitystä. *sk* : *s* -vaihtelun reliktejä tavataan nimittäin savolaismurteissa vain Luhangassa (Rapola 1966:89), jonne sana *kases* lienee kuitenkin levinnyt kaakkoishämäläisistä murteista (näiden synnyssähän karjalalla on ollut osuutensa). Analogisen palautuksen mahdollisuutta tämä ei tietenkään kokonaan sulje pois. Tuntematon on savossa niin ikään *st* : *ss* -vaihtelu, eikä siitä liene tavattu edes reliktejä. Heikki Leskinen arveleekin tämän voivan viitata siihen, että ilmiö on karjalassa savolaisten eroa myöhempi (Leskinen 1963:110).¹¹

¹¹ Omasta puolestani olisin valmis näkemään esimerkiksi Kemin murteiston *st* : *ss* -vaihtelun relikteinä pidetyt infinitiivi- ja passiivimuodotkin (esim. *juossa, juossessa, juosshan*) analogisina (vrt. *tulla, tullessa, tullhan; purra, purressa, purrhan*) pikemminkin kuin jäänteinä *st* : *ss* -vaihtelusta.

Hämäläisvaikutteiden olettaminen myös inkeroisessa ei näin ollen sisällä ristiriitaa. Inkeraisen otaksuisi lohjenneen erilleen muinaiskarjalasta nimenomaan Käkisalmen Karjalan piiristä, siis alueelta, jonne länsisuomalaisvaikutteet voidaan arkeologian menetelmin paikantaa. Tänne viittaavat myös inkeroisalueen inkeroiisiin yhdistetyt arkeologiset löydöt (Sarvas 1976). Kun aunukselaismurteiden synnyn idut ovat nähtävissä Laatokan koillisrannan Viteleen seudun karjalaislöydöissä (vrt. Terho Itkonen 1971), jotka nekin on katsottu Käkisalmen seudulta levinneiksi (Sarvas 1976), on muinaiskarjalaisen kielen syntyseutunakin pidettävä nimenomaan Luoteis-Laatokkaa ja muinaiskarjalan ja -vepsän eroamisen syynä länsisuomalaiskosketuksia.

Olettaisin näin ollen laatokkalaisen kantakielen olleen sijoillaan Laatokan ympäristössä jo kai huomattavasti ennen viikinkiajan länsisuomalaisen asutuksen syntyä Käkisalmen tienoille. Jos pohjoiskantasuomen balttilaiskosketukset paikannetaan Suomen niemelle samoin kuin vanhimmat germaani-kosketuksetkin, täytynee laatokkalaisten olettaa vaeltaneen alueelleen lännestä. Milloin, on toistaiseksi avoin kysymys samoin kuin se, voidaanko Kalmistonmäki-populaatiossa nähdä laatokkalaisten esi-isiä. Saattaa olla, että mainittu populaatio on kotoisin idästä, ja C. F. Meinander haluaakin johtaa sen varhaisemmasta tekstiilikeraamisesta kulttuurista, joka on alkuperältään itäinen. Erik v. Hertzenhän olettaa volgalaisen lainasanakerrostuman (erityisesti maanviljelykseen liittyvää sanastoa; Hertzen 1973:88—90) saapuneen itämerensuomalaisiin kieliin tekstiilikeraamisen kulttuurin mukana.

Länsisuomalaisvaikutukset olisivat näin ollen jakaneet laatokkalaisen kanta-kielen muinaiskarjalaan ja -vepsään. Jälkimmäisten vanhimpia todettavia asuinseutuja ovat olleet Äänisen kannas ja Olhavan ja Syvärin väliset alueet kai aina Valkeajärveä myöten (Pimenov 1965:53—54). Sitten Äänisen kannas karjalaistui lähes kokonaan aunukseksi ja lyydiksi (Terho Itkonen 1971), Syvärin seutu ja Olhavan ja Ojatin väliset alueet taas venäläistyivät.

Kokoan vielä esitykseni pääkohdat ja painotan, että siihen ei kuulu sanottavastikaan uutta. Edellä hahmoteltu kuva karjalan synnystäkin on monin kohdin sama kuin Bubrihin aikoinaan esittämä (Bubrih 1947).

1) Viimeistään kampakeraamisen kulttuurin väestö on ollut suomalais-ugrilaista tai uralilaista (vrt. Carpelan 1975).

2) Balttilaiset lainat on saatu erikseen Suomenlahden kahta puolta. Lainanantajina voidaan pitää niitä baltteja, jotka toisen esikristillisen vuosituhannen alussa toivat maahamme nuorakeraamisen kulttuurin. Eino Nieminen (1956) on osoittanut, että lainat ovat peräisin jostakin balttilaisesta erilliskielestä, eivät kantabaltista, kuten fennitit yleensä olettavat (ks. esim. Hakulinen 1968:279). Todennäköisenä lainanantajakielenä Nieminen pitää

muinaiskuuria, jonka puhujat ovat olleet merenkulkijoita. Carpelan (1974, 1975) olettaa vasarakirveskulttuurin jakaneen varhaiskantasuomalaiset kahteen osaan, joiden kieli hajosi kulttuuriero seuranneen kosketusten heikkenemisen takia kahtia kantasuomeksi ja kantalapiksi. Raja kantasuomen ja kantalapin välillä olisi Suomessa kulkenut osapuilleen vasarakirveskulttuurin rajaa myöten. Tämä tekee helpommin ymmärrettäväksi myös sen (Mikko Korhosen suullinen huomautus), että nimenomaan hämäläisten vanha heimonimi on palautettavissa samaan varhaiskantasuomalaiseen asuun kuin saamelaisien omakielinen nimitys *sabmēlāš* (nimittäin *šāmälāšice).

3) Kantalappi jakautui sittemmin etelä- ja pohjoiskantalapiksi (Korhonen 1976), joita arkeologisessa materiaalissa vastaavat Meinanderin (1969) esittämät Luukonsaari-populaatio Oulujoen eteläpuolella sekä siitä pohjoiseen arktinen populaatio.

4) Vanhimmat germaanisiet lainasanat on niin ikään saatu erikseen Suomessa ja Suomenlahden eteläpuolisilla alueilla. Suomessa lainat on saatu väestönsiirtojen, kaupan ja (Vilkuna 1976) verotuksen kautta.

5) Esiroomalaisen rautakauden väestöryhmistä (Meinander 1969) Morby-populaatio edustaa todennäköisesti pohjoiskantasuomalaisia.

6) Lisää germaanisiet lainoja on saatu maahamme ajanlaskun taitteen jälkeen saapuncelta germaaniselta väestöltä, joka aikaa myöten sulautui täällä jo asuneeseen suomalaiseen väestöön. Germaaniin mukana tai samanaikaisesti heidän kanssaan on maahamme siirtynyt todennäköisesti myös eteläkantasuomalaisia, joiden kielen vaikutus on tuntuvin suomen länsimurteistossa, erityisesti lounaismurteissamme (Terho Itkonen 1972).

7) Kosketukset Suomenlahden yli (tällaisiin viittaavat useat tutkijat) ovat sittemmin tasoittaneet edellä mainittujen lainakerrostumien sanojen levikki-eroja.

8) Muinaiskarjalaisten ja -vepsäläisten esi-isät erosivat länsisuomalaisista huomattavasti ennen viikinkiaikaa (n. 800—1050 ma.), todennäköisesti ennen vanhempaa roomalaista rautakautta, ja vaelsivat Laatokan seudulle, jossa Kivikoski olettaa vallinneen yhtenäisen kulttuurin ennen länsisuomalaisvaihtokuita (Kivikoski 1961:260—261). Mainittakoon, että Sortavalan Nukkutalajen hautalöytöä, joka on ajanlaskumme ensimmäisen vuosituhannen puolestavälistä, pidetään nykyään pikemminkin paikallisen väestön kuin skandinaavisena tilapäishautana (Huurre 1976).¹²

¹² Oletetun laatokkalaisten kantakielen jatkajien, savon, karjala-aunuksen, inkeröisen ja vepsän, balttilaisille lainoille voidaan käytännöllisesti katsoen aina osoittaa vastineet suomen länsimurteista. Balttilaisista lainasanoista ainoastaan vepsän *kurdž* 'kuuro' ja *bärbilada* 'kehrätä' (Posti 1946) näyttävät paremmin liittyvän etelä- kuin pohjoisitämerensuomeen (vrt. edelliseen vatj. *kurre*, vir. *kurt* 'kuuro', jälkimmäiseen liivin *verbikš* 'kehrätä'), mutta nämä lienevät ainoat tapaukset. Vepsän *bärbilada*-verbiä lukuun ottamatta ei itäryhmässä näytä olevan omia balttilaisia lainoja.

Alav. jatkuu seur. s:lla.

9) Savo erosi laatokkalaisesta yhteydestä ennen muinaiskarjalan syntyä. Jonkinlaisen kiinnekohdan savon erkanemiselle antanevat vanhimmat venäläiset lainat. Näihin kuuluvassa *ahrain*-sanassa on savossa sanansisäinen *tr*-yhtymä (*atrain* jne.) kuten muissakin alkuperäisen *str*-yhtymän sisältäneissä sanoissa. Inkeroisessa, karjalassa ja vepsässä *str*-yhtymästä on — myös *ahraimen* vastineissa — kehittynyt *zr*.¹³ Savon eroaminen karjalasta ja vepsästä olisi tämän perusteella tapahtunut venäläiskosketusten alun eli ajanlaskumme ensimmäisen vuosituhannen puolivälin jälkeen. Itäisten yhteyksien höllenemistä vanhimpien venäläiskosketusten aikaan osoittanee se, että vanhimmista lainoista osa¹⁴ näyttää puuttuvan keskeisiltä savolaisalueilta.

10) Muinaiskarjalan ja -vepsän eroamisen aiheuttivat viikinkiajan hämäläiskosketukset.

11) Inkeroinen on eronnut muinaiskarjalasta länsisuomalaiskosketusten jälkeen mutta ennen diftongiutumisen leviämistä savosta muinaiskarjalaan.

12) Lopuksi voidaan ims. kielten polveutumissuhteista esittää oheinen puudiagrammi, jossa kehitys on jaettu kymmeneen periodiin. Kaaviossa osoitettavat nuolet polveutumista, katkoviivat keskinäisiä vaikutussuhteita. Hahmoteltua kuvaa ei voi kaikilta osiltaan perustella loppuun saakka; niinpä esimerkiksi liivin ja vatjan eroamisajat ovat pelkkiä arvioita, sillä niitä erottavia innovaatioita on hankala iätä.

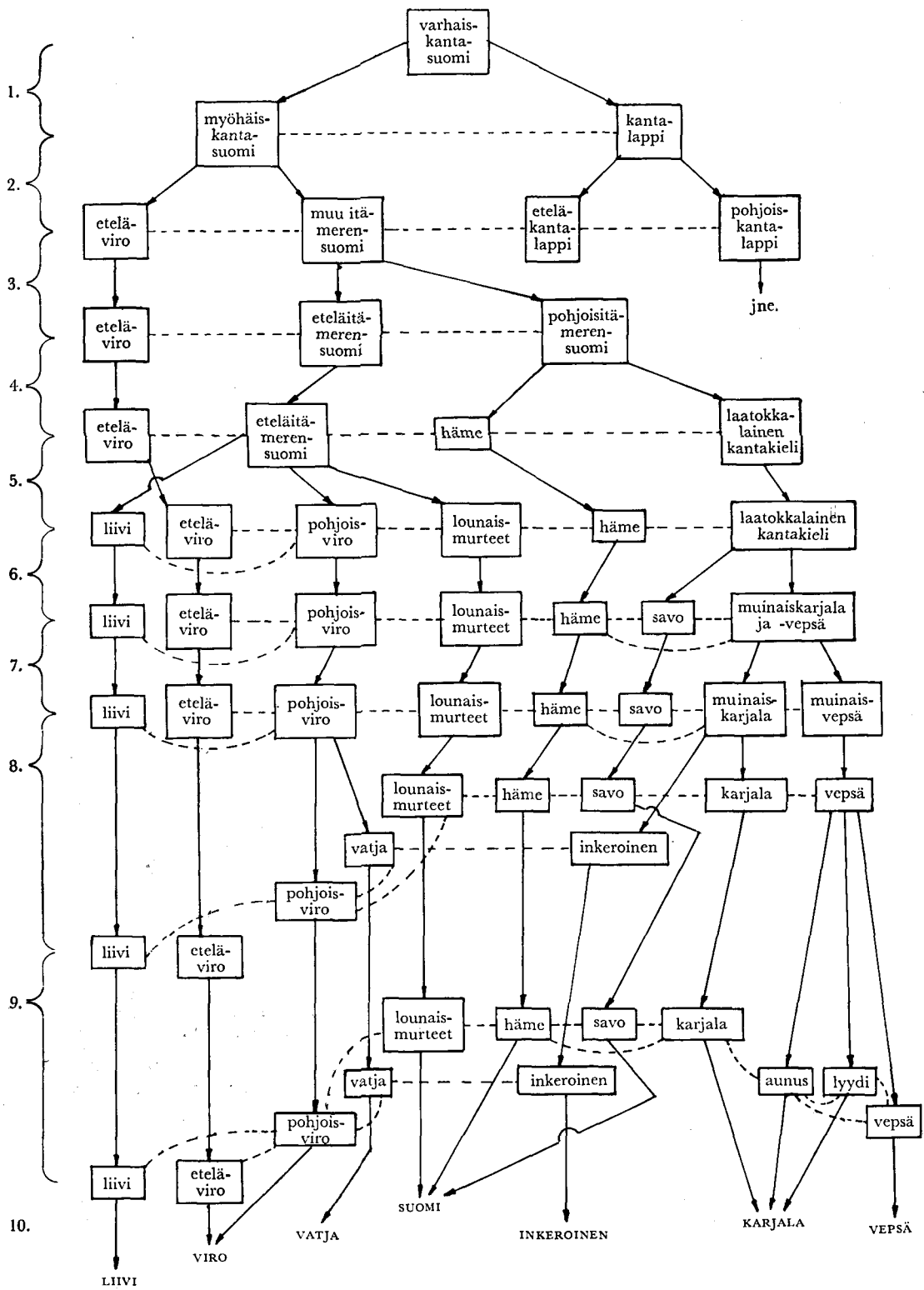
1. periodiin ajoittuvat balttilaiskosketukset ja vanhimmat germaanikosketukset, ja sen päättää yhteisitämerensuomalainen äänneomuutos **ti > si*. Arkeologian kannalta on kysymys kivikauden lopusta ja vanhimmasta pronssi-kaudesta. Absoluuttinen ajoitus saattaisi olla varhempi kuin v. 1000 eaa.

Germaanisissa lainoissa mainitun kaltaisia tapauksia on myös kaksi, nimittäin *aaja* ja puintitermi *ravata* (sg. pres. *rapaan*), joilla ei näytä olevan vastineita länsimurteisamme mutta sen sijaan kyllä etelämpänä vatjassa, virossa ja liivissä. Itäinen *allas* liittyy tähän joukkoon kolmantena, mutta se on ajoitettu kantaskandinaaviseksi lainaksi (ksk. kausi oli n. 300—800 ma.), joten se on hyvin voinut lainautua Laatokan seudulle erikseenkin.

Yksittäisinä nämä tapaukset tuskin voivat järkyttää sitä yleiskuvaa, että pohjoiskantasuomen balttilaiset ja (ainakin vanhimmat, so. kantagermaaniset ja sitä vanhemmat) germaaniset lainat olisi saatu yhteisesti ja kai samalla alueella, ts. Suomen niemellä. Sitä paitsi *aaja*-sanana mahdolliset länsimurteiset vastineet ovat hyvinkin saattaneet sekaantua *ava*-vartalon johdoksiin. Adjektiivista *avea* 'aukea' on savon ulkopuolelta yksi tieto, nimittäin Tottijärveltä (Pekka Mattila); tämän merkitystä voi verrata *ajaan* adjektiiviseen merkitykseen 'iso, suuri'. Näin ollen *ravata*-verbi saattaa jäädä ainoaksi germaaniseksi tapaukseksi, ja se on voinut tulla Laatokalle samalla tavoin kuin Räisälästä löydetty virolainen roomalaisaikainen tappikirveskin. *Altaan* lisäksi ei itäryhmässä näytä olevan muita omia germaanisista lainoja.

¹³ Inkeraisen Ylä-Laukaan murteen *zr*:n rinnalla esiintyvä *dr*-edustus samoin kuin *nk*-yhtymän astevaihtelu on varmaankin savakkolainaa.

¹⁴ Näitä ovat *kuomina*, *läävä*, *piirakka*, *ravita*, *tappara*, *tuhkuri*, *tur(k)u*, *uula* ja *virpoa*. Ehkä alkuaan *naudan* kaltainen verotermi *siivatta* puuttuu savolaismurteista kokonaan. Sitä tavataan Kainuun murteistossa ja Sallassa, joissa karjalaisvaikutus on muutenkin ollut voimakasta (levikitiedot Sanakirjasäätiön topografikortistosta; ks. Plöger 1973).

2. periodin aikana eteläviro eroaa muusta itämerensuomesta $*kt > tt$ -muutoksen ansiosta. Muualla itämerensuomessa $*kt$ ja $*jt$ lankeavat yhteen ht :ksi. Ajoitukseksi sopisi pronssikauden loppupuoli eli aika n. v. 1000—600 eaa. Germaanikosketukset jatkuvat.

3. periodin aikana tapahtuu jako pohjois- ja eteläitämerensuomeen: jälkimmäisessä $e > \varepsilon$ takavokaalisissa sanoissa (innovaatio leviää eteläviroon asti kuten $*j > h$ -muutoskin). Ajaksi kävisi esiroomalaisen rautakauden alkupuoli n. v. 500—250 eaa. Germaanikosketukset jatkuvat.

4. periodilla pohjoisitämerensuomeen muodostuu itäisen bilaabiaalien konsonanttien edellä jälkitavuisissa tapahtuvan $e:n$ labiaalistumisen kautta kaksi ryhmää: esihäme, joka jää muutoksen ulkopuolelle, ja savon, karjala-aunuksen, inkeroinen ja vepsän kantamuoto eli laatokkalainen kantakieli. Aika on luultavasti esiroomalaisen rautakauden loppu viimeisinä vuosisatoina eaa.

5. periodilla eteläitämerensuomen voidaan ajatella jakautuvan kolmeen ryhmään: liiviin, pohjoisviroon ja Suomenlahden pohjoispuoleiseen suomen lounaismurteiksi kehittyvään ryhmään. Ajoitus: roomalainen rautakausi n. v. 0—400 ma. Germaanikosketukset jatkuvat, kantagermaaninen aika päättyy ja kantaskandinaavinen (n. v. 300—800 ma.) alkaa.

6. periodilla alkavat venäläiskosketukset ja savo eroaa laatokkalaisesta yhteydestä. Ajoitukseksi sopii kansainvaellusaika (n. v. 400—800 ma.). Kosketukset kantaskandinaaveihin jatkuvat.

7. periodin aikana alkavat Laatokan seudun hämäläisvaikutukset, joiden seurauksena syntyy muinaisvepsän ja muinaiskarjalan ero jälkimmäisen kehittäessä uudenlaisen astevaihtelun. Aika on todennäköisesti viikinkiajan alkupuoli n. v. 800—950 ma.

8. periodilla inkeroinen irtautuu muinaiskarjalasta ja vatja (ehkä venäjän vaikutuksesta) pohjoisvirosta. Viikinkiajan loppupuoli n. v. 950—1050 ma.

9. periodilla Äänisen kannas karjalaistuu aunuksen ja lyydin esimuotojen alueeksi. Aika on n. v. 1050—1100 ma.

10. periodin aikana muodostuvat vähitellen nykyiset kieliyhteydet lopulliseksi: pohjois- ja eteläviro yhdentyvät viroksi, lounais-, hämäläis- ja savolaismurteet suomeksi ja varsinainen karjala, aunus ja lyydi karjalan kieleksi. Karjalan osalta lopullinen yhdentyminen on saattanut tapahtua niinkin myöhään kuin Stolbovan rauhan aiheuttamien muuttoliikkeiden aikaan 17. vuosisadalla. Suomen ja viroon kohdalla ei yhdentymisen alkua eikä loppua voi erottaa.

Miten hahmottelemani kuva on sovitettavissa H. R. Nevanlinnan käsityksiin (Nevanlinna 1970), ei ole ratkaistavissa tämän esityksen puitteissa. Perusväestö on edellä mainitun valossa sijoitettava ehkä parisataa sukupolvea aikaisemmaksi kuin Nevanlinna edellyttää, mutta tämä perusväestö on tuskin

voinut olla niin suuri, etteivät Nevanlinnan esittämät geenien rikastumiset ja kadot olisi voineet siinäkin tapahtua (eräiden arvioiden mukaan Suomen alueella olisi kivikaudella voinut elää korkeintaan 3000—4000 henkeä; todellinen väestön määrä on luultavasti ollut tästä vain osa). Vertailevat tutkimukset lähimpien sukukansojen keskuudessa voisivat luultavasti vain vahvistaa tässä esitettyjä näkökohtia mutta tuskin kumota niitä.

KIRJALLISUUS:

- BUBRIH, D. V. 1947: Proishoždenije karefskogo naroda. Petrozavodsk.
- CARPELAN, CHRISTIAN 1974: Piirteitä Kemijoen alueen arkeologisista vaiheista ja ja saamelaiskulttuurin muodostumisen edellytyksistä. — Kemijoki 8000. Helsinki.
- 1975: Saamelaisten ja saamelaiskulttuurin alkuperä arkeologin näkökulmasta. — Lapin Tutkimusseuran Vuosikirja XVI.
- HACHMANN, ROLF 1970: Die Goten und Skandinaviens. Berlin.
- HAKULINEN, LAURI 1968: Suomen kielen rakenne ja kehitys. Keuruu.
- HERTZEN, ERIK v. 1973: Itämerensuomen lainasanakerrosten ikäämisestä. — SUSA 72.
- HUURRE, M. 1976: Begriffe der finnischen Archäologen über die Herkunft des karelischen Stammes und der aus der Eisenzeit stammenden Kultur in Karelien. Käsikirjoite.
- ITKONEN, ERKKI 1961: Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historian tutkimuksen alalta. Helsinki.
- ITKONEN, TERHO 1971: Aunuksen äänneopin erikoispiirteet ja aunukselaismurteiden synty. — Virittäjä.
- 1972: Historiantakaiset Häme ja Suomi kielen tutkijan näkökulmasta. — Historiallinen Aikakauskirja.
- KALIMA, JALO 1936: Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat. Helsinki.
- KIVIKOSKI, ELLA 1961: Suomen esihistoria. Porvoo.
- KOIVULEHTO, JORMA 1970: Suomen *laiva*-sanasta. — Virittäjä.
- 1971a: Vanhimmista germaanis-suomalaisista lainakosketuksista. — Virittäjä.
- 1971b: Germanisch-finnische Lehnbeziehungen I. — Neuphilologische Mitteilungen LXXII.
- 1972: Germanisch-finnische Lehnbeziehungen II. — Neuphilol. Mitt. LXXIII.
- 1973a: *Kenno, kotti ja kalvo*. — Virittäjä.
- 1973b: Germanisch-finnische Lehnbeziehungen III. — Neuphilol. Mitt. LXXIV.
- 1974: Lisiä germaanis-suomalaisiin lainakosketuksiin. — Virittäjä.
- 1976: Vanhimmista germaanisista lainakosketuksista ja niiden ikäämisestä I—II. — Virittäjä.
- KORHONEN, MIKKO 1976: Suomen kantakielten kronologiaa. — Virittäjä.
- LAANEST, ARVO 1966: Ižorskije dialekty. Tallinn.
- 1975: Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse. Tallinn.
- LESKINEN, HEIKKI 1963: Luoteis-Laatokan murteiden äännehistoria I. Helsinki.
- 1964: Suomen itämurteet keskiajan ja uuden ajan taitteessa. — Virittäjä.
- LEW = ERNST FRAENKEL, ANNEMARIE SLUPSKI, ERICH HOFMANN & EBERHART TANGE: Litauisches etymologisches Wörterbuch I — III. Göttingen 1955 — 1965.
- LUUKKO, ARMAS 1968: Suomen asuttaminen. — Eino Jutikkala (toim.): Suomen talous- ja sosiaalhistorian kehityslinjoja. Porvoo.

- MEINANDER, C. F. 1954: Die Kiukaiskultur. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 53.
- 1969: Däivits. En essä om förromersk järnålder. — Finskt Museum.
- NEVANLINNA, H. R. 1970: Suomen väestörakenne geneettisen tutkimuksen valossa. — Aika.
- NIEMINEN, EINO 1956: Itämerensuomalaisten kielten vanhimmista balttilaisperäisistä lainasanoista kuvastuvia balttilaisen lähdekielen ominaisuuksia. — Suomalainen Tiedekatemia. Esitelmät ja pöytäkirjat.
- NIRVI, R. E. 1961: Inkeröismurteiden asema. — Kalevalaseuran vuosikirja 41.
- 1971: Inkeröismurteiden sanakirja. Helsinki.
- PIMENOV, V. V. 1965: Vepsy. Moskva — Leningrad.
- PLÖGER, ANGELA 1973: Die russischen Lehnwörter der finnischen Schriftsprache. Wiesbaden.
- PORKKA, VOLMARI 1885: Ueber den ingrischen Dialekt. Helsingfors.
- POSTI, LAURI 1946: Etymologisia huomioita. — Virittäjä.
- 1954: From Pre-Finnic to late Proto-Finnic. — FUF 31.
- RAPOLA, MARTTI 1966: Suomen kielen äännehistorian luennot. Helsinki.
- RUOPPILA, VEIKKO 1955: Äyrämöismurteiden äännehistoria. Helsinki.
- SALO, UNTO 1968a: Die frührömische Zeit in Finnland. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 67.
- 1968b: Itämerensuomalaisten kielten varhaisimmat germaanisat lainasanat esihistorian näkökulmasta. — Kalevalaseuran vuosikirja 49.
- SARVAS, PEKKA 1976: Karjalaisten ja inkeriläisten suhteista arkeologian valossa. Käsikirjoite.
- SELIRAND, JÜRI & EVALD TÖNISSON 1974: Läbi aastatuhandete. Tallinn.
- SKES = ERKKI ITKONEN, AULIS J. JOKI, REINO PELTOLA & Y. H. TOIVONEN: Suomen kielen etymologinen sanakirja I—V. Helsinki 1955—1975.
- THOMSEN, VILHELM 1890: Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog. København.
- VILKUNA KUSTAA 1970: Sanoja niityltä niitetyltä. — Virittäjä.
- 1976: Lehmän kotiutuminen perheeseen, nautan asettuminen yhteiskuntaan. — Virittäjä.

Problems of Finnic prehistory

Pekka Sammallahki

On the basis of linguistic and archeological evidence, the descent and areal relations of the Finnic languages are reconstructed with special emphasis on the formation of Finnish, Karelian, and Veps.

According to the present writer, Finnish, Karelian and Veps can be derived from a common ancestor, Northern Proto-Finnic, which was spoken on the south-western coast of the Finnish peninsula and along the northern coast of the Gulf of Finland before the beginning of the Christian era. Eventually, this proto-language split into two daughter dialects: the more conservative Proto-Hame and the innovating Ladogan proto-language. The latter was the precursor of Karelian and Veps.

Finnish consists of three components: (a) the language of the Southern Proto-Finnic colonists on the north-western coast of the Gulf of Finland which developed, through the assimilation of Hame elements, into the present south-western dialects of Finnish (*lounaismurteetj*), (b) Proto-Hame, and (c) the Savo dialects, which go back to the Ladogan proto-language. The Savo dialects diverged from pre-Karelo-Veps shortly after the onset of Russian contacts in about 500 AD.

Karelian, too, shows a threefold genesis: it split off from Proto-Veps as a result of intensive influence and population shifts from the Hame area in western Finland. After the formation of the Karelian type of consonant gradation, Ing-

rian split off and moved southwards from the rest of the Karelian dialects, which were spoken on the north-western shore of Lake Ladoga. At about the same time, Karelian settlers began to move to the Olonetz isthmus, where the speakers of Proto-Veps became karelianized, eventually developing the present Karelian dialects of Olonetz and Lude.

On the whole, Veps is the least changed descendant of the Ladogan proto-language. Its innovations probably result from intensive contacts with the Russians since about 500 AD.

Evidence from loan words strongly supports the above conception of the evolution of northern Finnic. Baltic and old Germanic (up to late Proto-Germanic by 300 AD.) loan words in Karelian and Veps are almost without exception the same as in western Finnish dialects, suggesting a common borrowing by the ancestor of all three languages: Finnish, Karelian, and Veps.

Except for Finnish and Karelian northward expansion, the Finnic languages have occupied roughly the same areas since the beginning of the Christian era. The traditional conception about the immigration of the Finns from the south to south-western Finland during the first centuries AD. receives no support from either linguistic or archeological data. On the contrary, the data seem to point to the continuous presence of the Finns (or their ancestors) in Finland since the beginning of the Neolithic.

Osoite:

Address:

*Helsingin yliopisto
Suomalais-ugrilainen laitos
Fabianink. 33
SF-00170 Helsinki 17*